Leksikografski rad Fausta Vrančića

Martinović, Ines

Undergraduate thesis / Završni rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:670672

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-03-28**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek

zir.nsk.hr

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište J.J.Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Prediplomski studij Hrvatskog jezika i književnosti

Ines Martinović

Leksikografski rad Fausta Vrančića

ZAVRŠNI RAD

Mentorica: prof.dr.sc. Ljiljana Kolenić

Osijek, 2012.

Sažetak

U radu pozornost je usmjerena na istraživanje cjelokupnog leksikografskog rada Fausta Vrančića. To se prije svega odnosi na njegov rječnik *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum* objelodanjen 1595. u Veneciji, koji je prvi hrvatski cjelovito tiskani rječnik. Njegov je rječnik značajan ne samo po tome što je prvi, nego i po tome koliko je utjecao na kasnije hrvatske rječnike. U uvodnom dijelu govori se o životu i djelovanju Fausta Vrančića, dok je ostatak rada posvećen njegovom petojezičnom rječniku i njegovom utjecaju na kasnije hrvatske leksikografske radove.

Ključne riječi: Faust Vrančić, leksikograf, Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum

1. Uvod

Faust Vrančić smatra se jednim od najznačajnijih hrvatskih leksikografa. Bio je čovjek širokog znanstvenog interesa te se, osim leksikografijom, bavio i filozofijom, teologijom i tehnikom. Autor je prvog hrvatskog samostalno tiskanog rječnika, kojeg je 1595.godine objavio u Veneciji pod nazivom *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae* (Rječnik pet najplemenitijih europskih jezika latinskoga, talijanskoga, njemačkoga, hrvatskoga i mađarskoga).

Taj je petojezični rječnik imao odjeka i izvan hrvatskog područja, čemu svjedoči činjenica da ga je upotrijebio češki benediktinac Petar Loderecker kojemu je, s Vrančićevim dopuštenjem, pridodao još dva jezika, češki i poljski. Lodereckerov sedmojezični rječnik *Dictionarium septem diversarum linguarum* objavljen je 1605.godine. Osim Lodereckera, Vrančićevim su se rječnikom poslužili i drugi europski leksikografi poput Njemca Jerolima Megisera ili Talijana Bernardina Baldija.

Vrančićev utjecaj u povijesti hrvatske leksikografije neosporan je. Kao leksikograf i pisac utjecao je na buduće hrvatske leksikografe. Taj utjecaj i ugled Vrančića i njegova rječnika opisat će ovaj rad na primjerima rječnika dvaju hrvatskih leksikografa: Jurja Habdelića i Matije Antuna Reljkovića koji je značajniji kao gramatičar nego leksikograf. Bez obzira na činjenicu što se Vrančićev rječnik svojim opsegom svrstava u manje rječnike, njegova se vrijednost i veličina ocrtavaju u njegovoj komunikacijskoj uporabljivosti.

2. Počeci hrvatske leksikografije

„ Povijest ni jedne leksikografije ne počinje tiskanim rječnikom, pa tako ni hrvatske. Ne počinje čak ni rukopisnim rječnikom kao zasebnom knjigom.“[1]

U 16.stoljeću postojala je velika potreba za višejezičnim rječnicima. Posebno su protureformatori(u prvom redu isusovci)[2] trebali takve rječnike. Isusovački se red pored prosvjetno- odgojnog rada bavio i misionarskim djelovanjem, a djelovali su u Europi, Indiji, Kini, Japanu i Americi te tako dolazili u kontakt s narodima koji su govorili njima dotad nepoznate jezike. Zbog toga su bili primorani učiti nepoznate jezike i upravo su se iz tih razloga pisale prve gramatike i sastavljali prvi rječnici. Priručnika hrvatskog jezika je tada bilo vrlo malo. Zbog trgovačke je povezanosti s Italijom i Talijanima bio potreban rječnik hrvatskog jezika, a Mađarima kako bi olakšali komunikaciju s Hrvatima s kojima su se našli u državnoj zajednici.

Mnogi su stari hrvatski pisci često izdvajali posuđenice i objašnjavali ih na marginama svojih djela, ili su pak izdvojene riječi slagali abecednim redom i takav popis stavljali na kraju svoga djela. Prvi i najstariji hrvatski rječnik je mali Talijansko- hrvatski rječnik autora Petra Lupisa Valentiana iz 1527.godine vjerojatno tiskan u Anconi zajedno s konverzacijskim priručnikom. Rječnik je vjerojatno bio namijenjen talijanskim trgovcima koji su poslovno dolazili na hrvatsku obalu. Djelo je izuzetno važno za povijest hrvatske leksikografije, jer početak hrvatske leksikografije pomiče u prva desetljeća 16.stoljeća(čak 68 godina prije Vrančićeva rječnika).No iako je Valentijanov rječnik prvi, Vrančićev *Dictionarum* se uzima kao pravi početak hrvatske leksikografije kojim je zauzela ozbiljno mjesto u europskim okvirima.

Među hrvatske leksikografe početnog razdoblja treba ubrojiti i Bartola Kašića, poznatijeg kao pisca prve hrvatske tiskane gramatike, koji je prije pisanja gramatike sastavio hrvatsko-talijanski rječnik naziva *Razlika skladanja slovinska*. Kašić se pri pisanju svojeg rječnika poslužio Vrančićevim rječnikom, a namijenio ga je kao dodatak za učenje hrvatskog jezika uz svoju gramatiku. Sve donedavno taj se rječnik nalazio u rukopisu.

[1] Moguš, 1995:74

[2] Družba Isusova, jezuiti- katolički klerički red osnovan 1540. u rimu od Ignacija Loyole, a promicali su duhovnu čistoću, materijalno siromaštvo i poslušnost Crkvi. Zbog političke i vjerske reforme Martina Luthera glavni cilj im postaje obrana i širenje vjere te misijsko djelovanje obraćanja krivovjernika.

U 17. i 18.stoljeću tiskani su brojni drugi rječnici koje ovdje nije moguće sve imenovati. Među ostalima, to su rječnik Jakova Mikalje *Blago jezika slovinskoga*(1649.), rječnik Jurja Habdelića *Dictionar ili rechi slovenske*(1670.) te rječnik u gramatici *Nova slavonska i nimačka gramatika* Matije Antuna Reljkovića(I.1767., II.1774. i III.1789.) koji će se u ovom radu uspoređivati s Vrančićevim petojezičnim rječnikom.

3. Različita područja Vrančićeva djelovanja i interesa

Faust Vrančić hrvatski je jezikoslovac, izumitelj, diplomat, inženjer, svećenik i biskup. Rodio se 1551.godine u Šibeniku, od oca Mihovila, diplomata, pjesnika i povjesničara. Pripadao je uglednoj šibenskoj obitelji. Na njegov je život osobito utjecao stric Antun Vrančić svojom velikom učenošću i ugledom crkvenog prelata i kraljevskog savjetnika. U ozračju tako obrazovane obitelji Faust je pokazao osobit interes za povijest, znanost i umjetnost.

Stric Antun veoma je brinuo o njegovom odgoju te ga je još kao malog dječaka uzeo k sebi na školovanje u Požun(danas Bratislava), a potom ga 1568./ 69.godine poslao na studij prava i filozofije u Padovu i Veneciju. No Faust se više orijentirao k proučavanju skolastike, matematike i fizike- područjima koja će obilježiti njegovo znanstveno stvaralaštvo. 1571.godine nakratko se vraća u Šibenik, a uskoro putuje u Rim gdje je 1.siječnja 1575. primljen za člana hrvatske bratovštine Sv.Jeronima. Za njegovo daljnje obrazovanje te formiranje interesa ključan je bio boravak u Ugarskoj, gdje je njegov stric Antun bio kraljevski namjesnik. Nakon stričeve smrti odlučuje ostati u Ugarskoj gdje ga biskup István Fejérkõi 1579.godine postavlja za upravitelja biskupskih imanja u gradu Veszprému.

1581.godine prihvaća mjesto tajnika na dvoru rimsko-njemačkog cara i hrvatsko-ugarskog kralja Rudolfa II. u Pragu. Oko kralja Rudolfa, koji se i sam zanimao za umjetnost, astrologiju, astronomiju i alkemiju, tada su bili okupljeni mnogi poznati umjetnici i znanstvenici. Na dvoru se Vrančić svakodnevno susretao i družio s mnogim istaknutim znanstvenicima onoga vremena, među kojima su i Johannes Kepler, ali i graditelj te carski ratni komesar Jacopo de Strada koji je zacijelo najviše utjecao na oblikovanje Faustovih ideja o tehničkim pronalascima.

1594.godine iznenada napušta dužnost dvorskog tajnika i vraća se u Šibenik. No ni tamo ne ostaje dugo te putuje u Veneciju, a već 1598. car Rudolf II. ga proglašava biskupom od Chanada u Mađarskoj.Osim toga do 1605.godine obavlja dužnost kraljevskog savjetnika za Ugarsku i Transilvaniju. Tada napušta dvor i ulazi u red Sv. Pavla, tzv barnabita u Rimu. Vrančić je u Rimu, među ostalim, radio i na regulaciji toka rijeke Tiber, koji se zbog sužena korita i luka što ga čini prije utoka u more često izlijevao i plavio okolna naselja.Također je

istraživao konstrukcije strojeva i arhitektonskih problema, a preko barnabita Giovannija Ambrogia Mazente upoznao tehničke crteže Leonarda da Vincija, što je rezultiralo najznačajnijim Vrančićevim djelom *Machinae novae*(objavljeno u dva navrata u Veneciji: 1595. i 1615./ 1616.) u kojemu je Vrančić opisao 56 raznovrsnih uređaja i tehničkih konstrukcija uz 49 slika(bakroreza) velikog formata s komentarima na latinskome, talijanskome, španjolskome, francuskome i njemačkome jeziku. Vrančić je djelo oblikovao kao priručnik, a u njemu uz vlastite donosi i neke slabije poznate projekte drugih konstruktora, metodološki ih poredavši kako bi prikazao razvoj od već poznatih projekata do novih, koji su bili izvorno njegovi. Projekti u djelu opisani su samo fenomenološki u nedostatku fizikalnih i tehničkih znanja potrebnih za konstrukcije, a do kojih se došlo tek u 18. stoljeću, što pokazuje kako su daleko bili ispred svog vremena i koliko su nadmašivali mogućnost svog ostvarenja. Među njegovim brojnim izumima najpoznatiji je padobran(*Homo volans*) za koji se pretpostavlja da je i iskušan skokom s nekog tornja u Veneciji. Točno je da je Leonardo da Vinci došao na sličnu zamisao ranije načinivši tek grubu skicu padobrana piramidalnog oblika, dok je Vrančićev padobran bio pravokutnog oblika, kakvi su padobrani i danas.

Iako najveći dio opusa znamenitog izumitelja Vrančića obuhvaća radove s područja prirodnih znanosti u kojima su objavljeni mnogobrojni važni tehnički pronalasci, taj je svestrani prirodoznanstvenik pisao i djela s područja humanističkih znanosti od kojih su neka do danas ostala u rukopisu. Među ostalim, bavio se i leksikografijom gdje je dao značajan doprinos izdavanjem prvog rječnika hrvatskog jezika *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*.

Vrančić je napisao i druga važna djela. Na svom materinjem jeziku, koji je smatrao "najljepšim" i nazivao ga "dalmatinskim", napisao je *Život nikoliko izabranih divic* (Rim, 1606.), gdje se daju hagiografski životopisi opatica šibenskoga samostana Sv. Salvatora, prvenstveno svetica osobito štovanih u hrvatskim krajevima uz jadransku obalu. Na kraju ovog djela uvrstio je i tekst „ O načinu čitanja“ u kojem razmatra neka grafijska pitanja.

Vrančićevi grafijski savjeti imaju istaknuto mjesto u povijesnom razvoju naše latinice, jer je on prvi književnik porijeklom iz južne Hrvatske koji je prihvatio grafijsku praksu kakva se razvijala u naših kajkavskih književnika na sjeveru.Stoga je njegovo mjesto u povijesti hrvatskog književnog jezika iznimno važno, s obzirom na doba kada se javlja: konačna

fizionomija hrvatskog književnog jezika još nije posve jasna, a latinička grafija ne udovoljava potrebama našeg jezika.

U predgovoru svog rječnika također razmatra grafijska pitanja, a grafijska rješenja koja u njemu predlaže gotovo su istovjetna rješenjima u *Životu nikoliko izabranih divic*, ali ima i razlika. Josip Lisac na temelju proučavanja grafijskih rješenja koje Vrančić donosi u prethodno navedenom djelu zaključuje: *„...u Fausta Vrančića dominiraju pravopisna rješenja primijenjana u većine drugih starih hrvatskih pisaca, dijelom morfonološka, dijelom fonološka.“*[3]

Zbog bolesti Vrančić 1615. godine napušta Rim u želji da svoje zadnje dane proživi u rodnom Šibeniku. Iako već narušena zdravlja, taj je veliki hrvatski znanstvenik do zadnjeg trenutka radio na svojim tehničkim projektima. Želju za povratkom u rodni grad nikada nije ostvario. Shrvan bolešću 27.siječnja 1617. umro je u Veneciji. Prema oporučnoj želji njegovo je tijelo sahranjeno u domovini u crkvi Sv. Marije (Prvić Luka na otoku Prvić kraj Šibenika).

[3] Lisac,1996:93

3.1. Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae

Faust Vrančić sastavio je i 1595. izdao prvi rječnik hrvatskog jezika uvrstivši u njega pet najznačajnijih jezika ondašnje Europe. Knjiga je tiskana u malom kvart- formatu te ima šest predgovornih i 128 rječničkih stranica. Riječi su nanizane u pet stupaca. Polazni je stupac latinski, a zatim se nižu talijanski, njemački, dalmatinski(=hrvatski) i mađarski. Sve su riječi prikazane u nominativnim i infinitivnim oblicima. Pri izboru riječi za svoj rječnik, Vrančić je ponajviše uvrstio obične riječi iz stvarnog života koje su potrebne u svakodnevnoj komunikaciji.

Na naslovnoj strani nalazi se naziv rječnika, popis jezika koji su obrađeni, tiskar Apud Nicolaum Morettum, mjesto i godina izdanja. Pri tiskanju se potkrala i tiskarska pogreška pri dalmatinskom nazivu pa je tiskano „Dalmatiae“ umjesto „Dalmaticae“, a autorovo ime je izostavljeno. Prvih osam stranica posvećeno je predgovorima pa nisu posebno ni obilježene brojkama. Brojenje stranica počinj kada počinje i rječnički tekst.

Nakon naslovne stranice dolazi posveta sročena u prvom licu: *» reverendo viro D. Alfonso Carrillio«*. Taj je Alfonso Carrillio tada bio provincijal austrijske provincije isusovaca. Rođen je 1556. u Alkali u Španjolskoj, a umro je 1628. u Rimu. Kroz brigu i interes za dobro Crkve i vjernika u Transilvaniji Vrančić i Carrillio su se upoznali i sprijateljili. 1606. Carrillio je poslao dva isusovca u Hrvatsku s ciljem da u Zagrebu osnuju gimnaziju čime je pokazao prijateljsku naklonost i ljubav prema Faustu Vrančiću i njegovom narodu. U toj posveti Vrančić veli da je rječnik napisao »prije mnogo godina, ali za malo dana«. Ta njegova izjava privlači pažnju, jer je nemoguće da je takvo kompleksno djelo sastavio za „malo dana“.

Slijedi predgovorni članak u kojem se Vrančić obraća čitatelju i kaže da je isprva svoj rječnik zamislio kao dvojezični, hrvatsko- mađarski, ali je kasnije dodao latinski, njemački i talijanski na nagovor prijatelja. Iz toga se može zaključiti da su u jednome trenutku

postojala dva rukopisna rječnika: hrvatsko-mađarski i navedeni trojezični, koje je kasnije Vrančić spojio, vjerojatno između 1585. i 1590. godine [4] . Izrada petojezičnika s latinskim na prvome mjestu potvrđuje tezu da je rječnik bio namijenjen „ljudima s humanističkom naobrazbom“[5]. Vrlo lako možemo zamisliti da je Faust Vrančić poznavao sve te jezike: latinski kao neizostavan dio svakoga obrazovanja, kao jezik znanosti i kulture; talijanski je naučio za vrijeme studija u Padovi; njemački je svladao tijekom boravka u Austriji, a mađarski službujući u Veszprému.

Treći članak je pohvalna pjesma *In Dictionarium quinque linguarum Nobilis et praeclari viri Fausti Verantii*...koju je napisao poznati pjesnik Hieronimus Arconatus i koji spominje ime autora peterojezičnog rječnika. U toj se pjesmi poziva čitatelj da slavi čovjeka koji je sastavio taj rječnik pet jezika, jer više nije potrebno putovati u strane zemlje da se nauče ti jezici. Arconatus u pjesmi obilno niže pohvale Vrančiću: lat. *elegans, politus, multa praeditus eruditione*. Zbog tih tvrdnji nije se sumnjalo u Vrančićevo poznavanje stranih jezika.

Nakon predgovora dolazi rječnički tekst od 1. do 117.stranice Na kraju rječnika Faust na pet stranica donosi „ popis dalmatinskih riječi koje su Madžari usvojili“: *Vocabula Dalmatica quae Ungri sibi usurparunt* (str. 118- 122) potaknut činjenicom da su mnoge hrvatske riječi ušle u mađarski kao posuđenice. Na posljednjih šest strana rječnik donosi u pet jezika potpune slj tekstove: Deset Božjih zapovijedi, Vjerovanje, Očenaš i Zdravo Marijo(str. 123-128).

Vrančićev rječnik jednako je važan u povijesti hrvatske kao i u povijesti mađarske leksikografije, budući da predstavlja i prvi tiskani rječnik mađarskog jezika. Drugo izdanje ovog rječnika, prošireno s češkim i poljskim jezikom, pod naslovom *Rječnik sedam različitih jezika* priredio je i tiskao Petar Loderecker u Pragu 1605. Treće izdanje pod naslovom *Dictionarium pentaglottum* priredio je i objavio 1834. u Bratislavi József Török, 4. izdanje iz 1971. bibliofilski je pretisak "Libera", izdavačkoga poduzeća Instituta za znanost o književnosti Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu. Češki slavist Antonín Měšťan pretisnuo je 1984. Lodereckerovo sedmojezično izdanje, a Društvo hrvatskih književnika u

[4] Vončina,1979: 11

[5] Vončina,1979: 31

Zagrebu je 1990. objavilo 6. izdanje, dok je "Novi Liber" 1992. priredio 7. Izdanje. 2005. godine "Novi Liber" je pretisnuo i izdanje iz 1605.godine.

Iako naslov djela ističe kako se autor trudio odabrati pet „najuglednijih“(nobilissimarum) europskih jezika, njegov izbor leksičke građe uopće nije „otmjen“, već obuhvaća mnogo leksema iz seoskog života, koje možemo podijeliti u nekoliko skupina:

a) poljoprivredne kulture(*leća, mohunje, proso, pšenica, raž/rž, ripa, salata, seno, smokva,, zelje, zob, žito*),

b) uz njih vezani pojmovi(*kopač, kukolj, motika,opanka, orati, plug, ralo, rešeto, sijati, sito)*,

c) stoka(*konj, koza, krava, osal,prasac, prasica, ždribac, živina*),

d) stočarska zanimanja(*konjik, kozar, lovac, ovčar)*,

e) sa stočarstvom povezani pojmovi(*mukati, musti, obor, paša)*.

Osim tako „neugledne“ leksičke građe u rječniku nalazimo i dosta riječi kojima se odražava gradska sredina(*glumac, barbir, pisar, učenik, meštar*), riječi vezane uz more(*brodar, mornar, ribar, lađa, osti*), iz crkvene hijerarhije bilježi samo najpoznatije nazive(*biskup, fratar, pop*). U rječnik nije unosio leksik književnih djela.

Narječna osnovica rječnika je ikavsko-čakavski dijalekt , koji Vrančić naziva dalmatinskim jezikom, jer je čakavski dijalekt tada bio književni jezik i njime se govorilo na znatno širem području nego danas. Za Vrančića dalmatinski je govor najljepši među svim govorima, a on kao Šibenčanin i Dalmatinac najbolje je poznavao baš taj govor i on mu je bio najbliži i najmiliji. Za latinski, talijanski i njemački jezik Vrančić je u svoje vrijeme imao dosta izvora, ali mađarske i hrvatske riječi morao je navoditi isključivo prema svojem osobnom poznavanju tih jezika. Da je Vrančić u rječnik uvrstio i štokavske riječi svjedoče ove pojave:

1. upitno-donosna zamjenica *što*; 2. refleks d'< đ; 3. Nemijenjanje suglasnika *lj* u *j* (samo je jedan primjer u kojem dolazi do te primjene- lj< j : *jubiti*); 4. Pojava ijekavizama u samo dvije riječi: *siečan* i *sviest*(pored redovnog ikavizma i nekih ekavizama).

U rječniku se nadalje uočava znatan broj kajkavizama što svjedoči da je Vrančić vrlo dobro poznavao kajkavsko narječje. To nam daje drugačiji uvid u njegovu jezičnu koncepciju, jer je

čakavsko narječje osnovica za njegov » dalmatinski« ne zato što nije poznavao druga narječja, već što je napravio izbor među njima. Najizrazitiji utjecaj kajkavskoga nalazimo u nazivima mjeseci, gdje *sičen* ili *traven* dolaze s kajkavskom vokalizacijom i kajkavskim značenjem: *sičen* je jednako veljača, a *traven* odgovara štokavskom svibanj. Sve to govori da je Vrančić svjedočio vremenu neujednačenog leksika hrvatskog jezika, koji se nije temeljio na samo jednom narječju te da je građu za svoj rječnik crpio iz sva tri narječja.

Izvjestan broj riječi dolazi iz crkvenoslavenske tradicije (*težati, sobstvo, slovo, dreseliti se*), a zabilježene su i talijanske posuđenice, što je očekivano s obzirom na Vrančićevo podrijetlo. Zanimljiv je podatak da u rječniku postoji 39 praznina u hrvatskom stupcu,što može upućivati na zaključak da je Vrančić nakon potpuno uređenog latinskog stupca upisivao ekvivalente za hrvatski jezik te je ne pronašavši riječi iz našeg jezika kojima bi preveo već upisane latinske, jednostavno ostavio praznine

U rječniku nalazimo i prijedlog reforme latinice. Vrančić je prihvatio grafijsku praksu temeljenu na mađarskim grafijskim rješenjima (cz = /c/, cs = /č/, sz = /s/, te ju kombinirao s tzv. južnim (talijanskim) uzusima, na primjer x=/ž/. Cilj mu je bio ustanoviti grafijski nacrt koji omogućuje jasan i jednoznačan izgovor, odnosno ukloniti iz hrvatske latinice sve grafijsko-pravopisne nedosljednosti i dvomislenosti.

a	/a/	**f**	/f/	**m**	/m/	**t**	/t/
b	/b/	**g**	/g/	**n**	/n/	**u**	/u/
cz	/c/	**h**	/h/	**ny**	/ń/	**v**	/v/
cs	/č/	**I**	/i/	**o**	/o/	**z**	/z/
ch	/ć/	**y**	/j/	**p**	/p/	**x**	/ž/
d	/d/	**k**	/k/	**r**	/r/	**ar**	/ṛ/
dy	/đ/	**l**	/l/	**ſz ſβ**	/s/		
e	/e/	**ly**	/ļ/	**ſſ**	/š/		

Tablica 1. Grafijski sustav koji je Vrančić predlagao u rječniku, a sličan je sjevernom tipu hrvatskog slovopisa oblikovanom po uzoru na mađarski slovopis.

Da je Vrančić u svom rječniku upotrijebio takav tip slovopisa svjedoče brojni primjeri: u riječima *czipati* ili *mladinacz* fonem /c/ piše dvoslovom *cz*; fonem /č/ piše dvoslovom *cs* npr. *csarcsak, csarvotocsina*; fonem /ć/ piše dvoslovom *ch,* npr. *odvarchi, szvichnicza;* fonem /g/ bilježi slovom *g*(*guliti*), a na kraju riječi dvoslovom *gh,* npr.*Bogh, luugh*; fonem /h/ piše slovom *h,* npr. *himba, grah*, a na kraju riječi ga bilježi samo kao popratni znak uz slovo *t* (*csudnovath*) ili slovo *g* (*roogh*); fonem /i/ piše slovom *i*, npr. *szatnik, dika*; fonem /ļ/ piše

dvoslovom *ly* kao u rječima *klyuka* ili *lyuuly*; za fonem / ń/ predlaže dvoslov *ny* što vidimo u riječima *nyidro, xganye*; fonem /s/ piše na tri načina: doslovom *sz* (*kupusz, szalo*), slovom *β* samo kada se nalazi u sredini riječi(*koβa, vgaβiti*), a na nekoliko mjesta piše i slovom *s*, npr. *straah, stricz*; fonem /š/ piše slovom *s*, npr. *saran, varos*, a u nepočetnom položaju samo ili u dvoslovcima *ch, cs* i *cz* slovo *s* može biti i produženo / ∫/; fonem /u/ većinom piše slovom *u*, ali ponekad ga na početku riječi bilježi slovom *v*, npr. *vnutarnyi, vra*, ali ti slučajevi rijetki; fonem /ž/ bilježi slovom *x*, npr. *xaba, xixak*.

Rječnik je ostavio snažan utjecaj na pravopis hrvatskoga i mađarskoga jezika, u kome su prihvaćeni Vrančićevi prijedlozi za uporabu *ly*, *ny*, *sz* i *cz*.

4. Utjecaj Vrančićeva rječnika na kasniju hrvatsku leksikografiju

Faust Vrančić kao autor petojezičnog rječnika predstavio je svom narodu i Europi hrvatski jezik, koji je on nazivao dalmatinskim i kojemu je podloga bila čakavština kakva se tada govorila u Šibeniku, a osim kajkavizama nalazimo i štokavske riječi.Unatoč tomu što se čakavski dijalekt prostirao ne velikom hrvatskom govornom području, hrvatski leksikografi i gramatičari nisu se povodili samo za svojim pokrajinskim govorom, već su tražili rješenja koja bi bila prihvatljiva za sve Hrvate bez obzira na dijalektnu osnovicu njihova govora.

„ ...svi su hrvatski gramatičari i leksikografi, od najranijih vremena osjećali kako je hrvatski jezik tronarječan.“[6]

S osobitim marom Vrančić je skupljao riječi svojeg materinskog jezika, te utjecajem koji je njegov rječnik izvršio na sveukupnu hrvatsku leksikografiju možemo reći da je zaslužan i za poznavanje hrvatskog jezika. Iako se njegov leksikografski rad ogleda samo u jednom djelu, *Rječniku pet najuglednijih svjetskih jezika*, njegov je ugled vidljiv kod kasnijih hrvatskih, ali i nekih stranih leksikografa.

4.1. Rječnik Jurja Habdelića *Dictionar ili Réchi Szlovenske*(1670.)

Juraj Habdelić(17.travnja 1609.- 27.studenog 1678.) hrvatski je književnik, jezikoslovac i prvi leksikograf u sjevernom dijelu Hrvatske. Pripisuje mu se više djela, ali je pouzdano autorstvo triju naslova: *Zercalo marijansko*(1662.), *Pervi otca našega Adama greh*(1674.) te rječnik *Dictionar ili Réchi Szlovenske*(1670.).

Habdelićev je *Dictionar* prvi kajkavski rječnik, a njime zauzima istaknuto mjesto u povijesti hrvatskog jezikoslovlja. Rječnik je pisan za školske potrebe, namijenjen da kao školski udžbenik za latinski jezik služi cijeloj sjevernoj Hrvatskoj. Ponajprije se to odnosilo na škole isusovačkih kolegija, budući da je i sam Habdelić bio isusovac.

[6] Kolenić,1998:11

Isusovcima, odnosno protureformatorima najvažnija je bila komunikacija s ljudima, a kako bi što efikasnije širili Božju riječ, nastojali su odabrati samo jedno, najraširenije narječje. Habdelić se svojim tekstovima, a osobito rječnikom priklanja toj isusovačkoj tezi te se odlučuje za kajkavsku narječnu stilizaciju.

Dikcionar je malog, džepnog formata. Dvojezični je(hrvatsko- talijanski) i opsegom nije velik: broji oko 12 000 riječi na sveukupno 460 stranica. U Appedixu je zabilježen rimski kalendar, razne vrste brojeva, tablica množenja i na kraju ispravci. Tiskan je u Grazu 1670. Na prvih šest stranica rječnik posvećuje mladim potomcima glasovite plemićke obitelji Auersperg, koja je tada bila dobročinitelj isusovačkih kolegija u Zagrebu i Varaždinu.

Na dnu svake stranice u desnom uglu nalazi se kustoda, tj. prva riječ ili slog naredne stranice. Habdelićev izraz *Slovenski* u naslovu rječnika zapravo je poekavljeni lik pridjeva *slovinski*, što znači jezik hrvatski(kajkavski).

Za razliku od Vrančićeva rječnika u kojem riječi nisu leksikografski obrađene, nego samo nanizane u temeljnim oblicima i to u svim jezicima, Habdelićev Dikcionar latinske imenice donosi u Nominativnim oblicima s oznakom roda i Genitivnim nastavkom; pr. *Oczet // Acetum, ti, n.* Hrvatski pridjevi dolaze u muškom rodu jednine s oznakama za ženski i srednji rod; pr. *razduben, na, no.*Ipak najviše je imenica i imeničkih spojeva s drugim vrstama riječi:

Kombinacija	*Dictionar*(Vrančić)	*Dikcionar*(Habdelić)
Imenica+ prijedlog+ imenica	miſzto- od oruſya paβtir od volov	kupel za pot, pech za kruh
Imenica+ pridjev	luk cſerlyeni	beteg suhi, krava neplodna
Pridjev+ imenica	vſcoplyen kony	kriva priſzega
Imenica+ imenica	---	sum vode

Tablica 2. Usporedba nekih imeničkih spojeva u Vrančićevu i Habdelićevom rječniku.

Mnogobrojni primjeri imeničkih spojeva u Habdelićevu rječniku upućuju na leksičku raznovrsnost, na gramatičku i stilističku funkciju njegovog leksika. Vrančićev Dikcionar oskudan je u tim primjerima i nalazimo ih samo uz one latinske natuknice za koje Vrančić nije znao pronaći hrvatski ekvivalent te je zato pojedine riječi tako prevodio.

Osim raznih imeničkih spojeva u Habdelićevu se rječniku potvrđuju brojne parafraze, opisi ili definicije mnogih riječi za koje u 17.stoljeću nije bilo kajkavskih naziva. Primjerice nalazim ovakve spojeve riječi: *halja zlatom tkana, lađe vuže debelo, črv ki halje zjeda, hiža u ke se jedava, lađe ali broda razbitje trpi*, itd.

Za Habdelićev Dikcionar mogu reći da nije tako suhaparan kao Vrančićev, koji je prema svojoj leksičkoj građi i odabiru riječi trebao poslužiti kao priručnik za učenje pet najznačajnijih europskih jezika, ali uglavnom na razini svakodnevnog govora. Habdelićev rječnik abecedni je, a na nekim mjestima poprima obilježja pojmovnog rječnika. Nizanje riječi po pojmovnim grozdovima nije bilo nešto nepoznato u hrvatskoj leksikografiji. Određene natuknice leksikografe su navodile na zapisivanje drugih leksema čije značenje ili morfološki gledano pokazuje sličnosti, koje izlaze iz svijesti zapisivača, s prvotnim pojmom. Tako nastaju pojmovni grozdovi. Dosta je takvih primjera u Habdelićevom rječniku:

kruh. Panus, is, m.→zkva∫zom, prezkva∫za, ple∫zniu, z- czukorom, p∫enichni, jachmenj, pro∫zenj, szirchen, zpo∫zey, dvakrat pechen, medven, itd.

vino. Vinum, i, n.→chi∫zto, pretochno, novo, zeurelo, muskatno, Pelinkovo, Korenkovo, malva∫ia, ∫zlatko, occzteno, itd.

pravicza. Iu∫titia, a, f.→ natural∫zka, bosja, szvet∫zka, czirkvena, cze∫zar∫zka, kralyev∫zka, v∫zeh narodov, varaska, plemeniteh lyudi, o∫zebuyna koteroga, itd.

Za neke hrvatske riječi Habdelić bilježi čak nekoliko latinskih natuknica: *nevolya*→lat. *Miseria, ae, f., Calamitas, tis, f., Aerumna, ae, f.*, dok Vrančić neke latinske natuknice prevodi dvjema hrvatskim riječima, pr: lat. *Acetum→ kvasina, oczat*, lat.*Sartor→svitar, krajač*. No najveći utjecaj Vrančićeva Dikcionara primjećuje se u pitanju grafije. Grafijski sustav koji Habdelić primjenjuje u svom Dikcionaru gotovo je posve jednak Vrančićevom, uz poneke iznimke.

.

	Dictionar (Vrančić)	*Dikcionar* (Habdelić)
c→ cz	*rodyaczi, pticza, czrikva, targovacz*	*pticza, otecz, czirkva*
č→ cs	*oracs, rucsnik,*	*orach, ruchnik, chudno,*

	csudnovat, nacsin	*nachin*
ć→ ch	*dotechi, nochni, pomochi, obechiati*	*od∫zechi, bi∫ztrocha, bratich, dugocha*
ļ→ ly	*vglyen, vlye, milya*	*chaplya, volya*
ń→ ny	*zidanye, dinya, dilyenye*	*nyiva, kervarenye, odepranye*
s→ sz	*szalo, szvidok, szaditi*	*szalo, szpol, szlina, szlovo*
s→∫z| β	*szuprotiviti ∫ze, glaa∫z, obilnoßt, proßiti*	*kosa, no∫zim , pi∫zmo* (β- nema)
š→ s	*dru∫tvo, sto, o∫tro, du∫a*	*p∫enica, varas, sum vode*
ž→x	*xixak, duxina, draxiti*	*dra∫im, dusína*
g→ gh	*Boogh, boso nogh, duugh, luugh*	*Bog, bo∫zonog, dug*
dupliranje samoglasnika	*baan, puuk, muuk, nooch, luugh*	*bán, puk, múk, noch, lúg*
udvajanje suglasnika iza samoglasnika pod naglaskom	*zvvìr, naßlidovvnik, tepavv, czelovv hittar*	*zvér, czelov*

Tablica 3. Vrančićev grafijski sustav s primjerima usporedo s Habdelićevim.

Vrančić je svojim grafijskim rješenjima težio tome da jednom fonemu uvijek odgovara isti grafem ili kombinacija i da jedno grafijsko rješenje uvijek ima samo jednu glasovnu vrijednost. Na primjeru grafema ***y*** može se uočiti da ima različita značenja ovisno o interpretaciji(načinu izgovora). Vrančić je stoga uspostavio grafijsku opoziciju ***y- yi*** koja je opravdana i fonološkom opozicijom ***/ j/ - /ji/***: pr. *doyti / dojti/ - doyitt / dojiti/*. Habdelić u svom Dikcionaru propisuje sljedeće po pitanju grafema ***y***: na primjeru lat. pridjeva *alienus, a, um*. vidimo da je Habdelić kao hrvatski ekvivalent stavio samo određeni oblik toga pridjeva- ***tuji*** pri čemu otklanja mogućnost šire fonološke interpretacije. Osim toga, za razliku od Vrančića koji grafemske skupine ***ly*****\| *ny*** upotrebljava i kao konsonante ***/ ļ/*** i ***/ ń/*** primjerice u riječima *veseļé, stáńe*, kod Habdelića nalazimo *ve∫zelje*, ali i *stanye*. Samo je jedan siguran slučaj u Vrančićevu rječniku da jedan grafem vrijedi dva fonema, a to je riječ *proxen*

/ prokšen/, lat. *delicatus*, što uporebljavaju i kasniji kajkavski pisci. Habdelić u svom Dikcionaru taj leksem donosi u istom obliku kao i Vrančić uz gramatičke kategorije roda koje kod Vrančića nisu naznačene(oblik riječi samo u muškom rodu). Dakle, riječ je o fonemskoj svezi /*kš/* koja je označena jednim grafemom- ***x***.

Dupliranje samoglasnika rješenje je koje Vrančić primjenjuje kako bi pokazao dužinu vokala. Habdelić ne udvaja samoglasnička slova, već dužinu vokala prikazuje bilježenjem akcenata. Ali i Vrančić ponekad bilježi akcente iznad vokala kako bi istakao njihovu duljinu, odnosno kratkoću: *zvìr, oràl, zorá,* itd.

U Vrančićevu rječniku pronalazimo i stranih riječi i riječi iz drugih narječja, što svjedoči tome da je Vrančić poznavao i druge dijalekte osim svoga. Neke identične primjere pronalazimo i u Habdelića što upućuje da je imao uvid u Vrančićevu leksičku građu i iz nje crpio riječi za svoj Dikcionar. U dijalekatskom smislu Vrančićev rječnik ocijenjen je kao ikavsko- čakavski, dok je u Habdelića dosljedno provedena kajkavština s ekavskim odrazom **ê**.

Za poneke mađarske riječi Vrančić je nekorektno tvrdio da potječu iz „dalmatinskog". Primjerice riječi *beteg* (Vrančić tu riječ navodi na kraju rječničkog teksta u popisu dalmatinskih riječi koje su Mađari usvojili. U rječničkom stupcu pod latinskom natuknicom *infirnitas, tis, f.* uvrštava dal. *nemoch* dok tu istu lat. natuknicu Habdelić prevodi rječju *beteg*), *varos*(nalazimo ju u oba rječnika, s malom preinakom kod Habdelića gdje je zabilježena kao *varas*) ili *kapenak* kojoj je uzor mađ. *köpönyeg* (u Habdelićevu rječniku ta je mađ. posuđenica prošla kroz kajkavski fonetski filtar gdje se prilagodila u obliku *kepenek,* a Vrančić koji je bio svjestan kajkavsko- čakavskog odnosa poluglasnog refleksa e:a riječ je adaptirao prema tome i stoga kod njega nalazimo oblik *kapenak*).

Riječ *oblok* potječe iz kajkavskog narječja i uzor joj je mađ. *ablak*, a Habdelić u svojem rječniku navodi samo taj oblik, dok kod Vrančića ta riječ ulazi u standardni leksički izbor te zajedno sa svojom istoznačnicom iz „dalmatinskog"- prozor čini par ravnopravnih leksema. To svjedoči Vrančićevu poznavanju i drugih narječja osim svoga, jer je ponudio dvije riječi u dal. stupcu kao prijevod lat. natuknice *Fene∫tra*.Osim mađarskih posuđenica, u oba rječnika pronalazimo i neke druge strane riječi kao što su : *farba*(germ.), *barbir/ barber*(tal.), *fasian/ fa∫ian*(tal.), itd. Habdelićev rječnik bilježi i podosta toponima, a neki su: *Czarigrad, Paris, Bech, Cziprus otok, Dalmaczia, Damask varas, Erdely,* i dr.

4.2. Rječnik u gramatici Matije Antuna Reljkovića

Matija Antun Reljković (6.siječnja 1732. – 22.siječnja 1798.) hrvatski je prosvjetiteljski prozaik, izuzetno svestran i utjecajan pisac u 18.stoljeću, čija se djelatnost odrazila na više polja: praktično- prosvjetnoj, didaktičnoj, jezikoslovnoj. U hrvatskoj je književnosti poznatiji kao autor didaktičkog spjeva objavljenog u Dresdenu 1762. *Satir iliti divji čovik*. *Nova slavonska i nimačka gramatika* u okviru koje se nalazi i rječnik doživjela je tri izdanja(I. 1767., II. 1774. , III. 1789.).[7] Svrha gramatike bila je poučiti Slavonca pravilima književnog jezika i pomoći mu u učenju njemačkog jezika te Njemcima pomoći u učenju hrvatskog jezika. Počiva na štokavskoj ikavici(tipična je za Slavoniju), a daje i dalmatinske i hrvatske primjere čime ostvaruje naddijalekatnost.

U predgovoru gramatike Reljković se obraća čitatelju i upozorava na potrebu „čišćenja" književnog jezika od tuđica te smatra kako uzor treba tražiti u leksiku Fausta Vrančića(izrijekom ga spominje).Čak su tri riječnika u *Novoj slavonskoj i nimačkoj gramatici:*

1. Prvi je na kraju *Pridgovora dobrovoljnom slavonskom štiocu* i zove se Verstopis(*Verstopis nikih u slavonski jezik umišanih ričih koje ne nahodeći se u ričnicih drugih slovinskih jezikah, za turske i inostranske derže se*). Radi se dakle o riječniku turcizama(38) za koje Reljković savjetuje da se zamijene riječima iz slavenskih jezika(češkog „pem", poljskog „pol", hrvatskog kajkavskog „hor" i čakavskog „dal" narječja). Domaće istoznačnice koje predlaže kao zamjenu za tuđice nisu ograničene samo na štokavsko narječje. Turcizmi popisani u Verstopisu su:

Aferim, bešika, bez, brašno, bašča, bukara, čaša, čakšire, čirak, čorba, ćuprija, duhar, fenjer, findžan, furuna, groznica, đubre, havlja, haramazda, jabanlija, japundža, jastuk, jorgan, kašika, kandžija, kreč, kolan, komšija, makaze, mumakaze, odžak, pendžer, peškir, sanduk, sindžir, terzija, sirće.

Iz kojih je rječnika Reljković crpio građu za svoj? Na Dikcionar Fausta Vrančića nas upućuje on sam kada ga spominje u pregovoru svoje gramatike, a gotovo sve riječi što ih bilježi kao „dalmatinske" potvrđujemo i kod Vrančića.

[7] Kolenić, 1998: 30.

Verstopis (Reljković)	*Dikcionar* (Vrančić)
Čakšire, dal. bičve, lače	Caliga: bicsva, hlacsa
Findžan, dal. pehar	Poculum: pehar
Terzija, dal. krajač, svitar	Sartor: szvitar, krajach
Sirće, dal. kvasina, ocat	Acetum: kva∫sina, oczat
Bukara, dal. kupa	Pocillum: kuppicza

Tablica 4. Dalmatinske riječi koje predlaže Reljković u Verstopisu i njihove potvrde u Vrančićevu rječniku.

Da se Reljković služio Vrančićevim grafijskim rješenjima nalazimo dosta primjera, a u nekim slučajevima čak i prepisuje iz Vrančićeva rječnika.

Fonem	*Verstopis* (Reljković)	*Dikcionar* (Vrančić)
/c/	Fenjer, hor. Szvechnicza, Szvecha	Candella: szvichya
	Groznica, hor. zimnicza	Febris: zimnicza
/č/	Terzija, hor. krajach	Sartor: krayach
/ń/	Sanduk, hor. skrinya	Arca: szkrinya
/s/	Csoha, hor. szukno	Pannus: szuknò
/š/	Sanduk, hor. skrinya	Arca: szkrinya

Tablica 5. Prikaz podudarnosti Reljkovićevih i Vrančićevih grafijskih rješenja.

2.Rječnik u poglavlju *Od glasa silabe i od nadslovakah*. U njemu se riječi uglavno razlikuju samo akcentom.

3. Vocabularium i Ričnik- nalazi se pred kraj gramatike. Dvojezičan je(hrvatsko- njemački), a riječi su u njemu poredane prema podnaslovima po pojmovnim grozdovima. Uz svaki podnaslov riječi se vežu prema asocijacijama, a ne abecedno.Najviše ima imenica od kojih se neke javljaju u kombinaciji s drugim vrstama riječi, kakav je slučaj i u Vrančićevu rječniku. Neki od podnaslova u Ričniku su: *Od svita i od istočalah, Od godine i godišnji vrimenah, Od pticah, Dilovanje duše, Ganutje ljubavi i zlobe,* itd.

5. Zaključak

Faust Vrančić smatra se jednim od najznačajnijih hrvatskih leksikografa, iako se njegov leksikografski rad ogleda samo u jednom rječniku *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*. Taj se rječnik smatra pravim početkom hrvatske leksikografije, jer je prvi hrvatski cjelovito tiskani rječnik. Značajan je prije svega po tome koliko je utjecao na kasnije hrvatske leksikografske radove.

U radu se usporednom analizom prikazuje utjecaj Vrančićeva grafijskog sustava ili leksičkog fonda na rječnik Jurja Habdelića *Dictionar ili rechi Szlovenske* i rječnik u gramatici Matije Antuna Reljkovića *Nova slavonska i nimacska gramatika*. Najveći utjecaj Vrančićeva rječnika na rječnik Jurja Habdelića primjećuje se u pitanju grafije, koja je gotovo istovjetna s Vrančićevom uz poneke iznimke. Da je Habdelić imao uvid u Vrančićevu leksičku građu upućuju nas mnogobrojne strane riječi i riječi iz drugih narječja koje pronalazimo i u Habdelićevom Dikcionaru.

Utjecaj Vrančićev u rječniku Matije Antuna Reljkovića ogleda se prvenstveno u Reljkovićevom izboru leksema, jer gotovo sve riječi koje Reljković navodi kao „ dalmatinske“ potvrđuju se i u Vrančićevom Dikcionaru. Osim toga, Reljković u predgovoru svoje gramatike u sklopu koje se rječnik i nalazi, izrijekom spominje Fausta Vrančića, Šibenčanina kao leksikografskog uzora u kojeg bi se trebalo ugledati pa možemo zaključiti kako je imao uvid u njegov rječnik te načinio izbor među Vrančićevom leksičkom građom. I Reljkovićeva grafijska rješenja imaju potvrdu kod Vrančića u čijem rječniku nalazimo popriličan broj istovijetnih primjera.

Literatura

1. Habdelić, Juraj. *Dictionar ili reči slovenske zvekšega ukup zebrane*, Graz 1670.

2. Horvat, Vladimir. *Jubileji hrvatskih leksikografa : Fausta Vrančića (1551-1617) i Jakova Mikalje (1601-1654).* // Kolo časopis Matice hrvatske. 11 (2001[i.e. 2002]), 3 ; str. 377-402.

3. Jonke, Ljudevit. *Dikcionar Fausta Vrančića*. Pogovor pretisku Dikcionara izdana u Zagrebu 1971., str.129- 133.

4. Kolenić, Ljiljana. *Riječ o riječima. Iz hrvatske leksikologije i frazeologije 17. i 18. stoljeća*, Sveučilište J. J. Strossmayera, Pedagoški fakultet, Osijek, 1998.

5. Lisac, Josip.*Hrvatski dijalekti i jezična povijest*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1996.

6. Moguš, Milan. *Povijest hrvatskoga književnoga jezika*, Globus, Zagreb, 1995.

7. Mrnavić, Ivan Tomko. *Govor na pogrebu Fausta Vrančića*,Šibenik: Gradska knjižnica „ Juraj Šišgorić“, 1993.

8. Muljević, Vladimir. *Faust Vrančić, prvi hrvatski izumitelj*, Zagreb: Hrvatska zajednica tehničke kulture, 1998.

9. Reljković, Matija Antun. *Nova slavonska i nimačka gramatika*, Zagreb, 1767.

10. Samardžija, Marko. *Hrvatski jezik u Vrančićevu i Lodereckerovu rječniku*, u: Hrvatski kao povijesni jezik, Zaprešić, 2006.

11. Vončina, Josip. *Vrančićev rječnik*, Filologija 9, Zagreb, 1979., str.7-36

12. Vrančić, Faust. *Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum, Latinae, Italicae, Germanicae, Dalmaticae et Ungaricae*, Venetiis 1595., pretisak, Novi Liber, Zagreb, 1992.

13. Vrančić, Faust // *Hrvatska enciklopedija*, sv. 11., Zagreb, LZMK, 2009., str. 499.-500.

Sadržaj

Sažetak.....1

1. Uvod.....2

2. Počeci hrvatske leksikografije.....3

3. Različita područja Vrančićeva djelovanja i interesa.....4

3.1. Dictionarium quinque nobilissimarum Europae linguarum.....7

4. Utjecaj Vrančićeva rječnika na kasniju hrvatsku leksikografiju.....13

4.1. Rječnik Jurja Habdelića *Dictionar ili réchi Szlovenske* (1670.).....13

4.2. Rječnik u gramatici Matije Antuna Reljkovića.....18

5. Zaključak.....20

Literatura.....21

Sadržaj.....22